

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

діяльності освоєння філософії обмежує її можливості як чинника духовного розвитку особистості. Тому задача викладача, який прагне використати потенціал філософії для розвитку духовних здібностей студентів, полягає не лише в змістовній переорієнтації курсу, а й в створенні в процесі спілкування з студентами атмосфери відкритого діалогу, поваги до права на власну думку, духовної довіри.

Зв'язки з вітчизняною філософією та педагогікою, вплив ідей видатних українських філософів на розвиток національної педагогічної думки, шляхи використання гуманістичного потенціалу вітчизняної філософії в системі підготовки вчителя української школи - це питання, які чекають свого подальшого дослідження в процесі розробки сучасної національної філософії освіти.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Г о р с ь к и й В.С. Історія української філософії. - К., 1996.
2. С к о в о р о д а Г. С. Повне зібрання творів: У 2 т.- К., 1973.
3. Ю р к е в и ч П. Вибране. - К., 1993.

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

Л. Р. Шпачук

І. А. Кравцова

Аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої висвітленню питання про шляхи активізації навчання молодших школярів, дозволяє виділити основні, за визначенням О.Я.Савченко, магістральні з них, як-от проблемний підхід у навчанні та самостійна робота учнів

[4,37]. Виділення саме цих шляхів зумовлене тим, що "проблемність лежить в основі пізнавальної активності учнів, а самостійна робота є формою реалізації цього підходу" [8,14].

Одним із провідних методів проблемного навчання в початковій школі загальноновизнано евристичну бесіду, яка має на меті спрямувати учнів на активні роздуми, самостійне просування їх у засвоєнні нових знань, висловлювання припущень про причини явищ, про зв'язки між поняттями на основі порівнянь і логічних роздумів.

Евристична бесіда, родоначальником якої вважають давньогрецького філософа Сократа, має неабиякий активізуючий потенціал. "Евристична форма, - писав свого часу П.Ф.Каптеров, - вносить у школу дух життя, дух праці і діяльності..., бо її сутність полягає в тому, що учні постійно докладали самостійні зусилля для набуття і вироблення знань"[4, 38].

Орієнтована структура евристичної бесіди та основні етапи її використання такі:

- актуалізація опорних знань учнів;
- створення проблемно-пошукових ситуацій;
- спонукання учнів до висловлення припущень щодо розв'язання проблеми;
- вимога довести свою точку зору;
- спрямування розумової діяльності учнів, коригування відповідей;
- узагальнення і систематизація знань [4, 16].

Проте вказана структура не є чимось незмінним, раз і назавжди даним. Без сумніву, вчителю необхідно творчо підходити до підготовки і проведення евристичної бесіди, враховуючи, як зауважує О.Я.Савченко (посилаючись на думку Н.Г.Каневської), готовність учнів до участі в бесіді. Інакше більшість класу тільки слухатиме повідомлення найсильніших учнів, тобто засвоюватиме вже готову інформацію [4, 38].

Сутність евристичної бесіди полягає в тому, що під керівництвом учителя школярі виконують, знаходять тільки окремі елементи розв'язання проблемного запитання, роблять певні кроки

пошуку. Тому запитання вчителя можуть бути різними: репродуктивними, спрямованими на реалізацію відповідних знань; евристичними, проблемними, оскільки містять у собі діалектичну суперечність між відомим і невідомим.

Щоб використання евристичної бесіди мало оптимальний вплив на розвиток пошукових здібностей учнів початкових класів, учитель повинен добирати той навчальний матеріал, який має створити об'єктивні можливості для подолання школярами кроків пошуку, обов'язково враховувати вікові та інтелектуальні можливості дітей певного класу для участі в бесіді, а також продумувати зміст і логіку послідовних запитань.

Особливо велике значення має використання евристичної бесіди під час вивчення тем з лексикології, коли учні знайомляться з поняттями про багатозначні та однозначні слова, прямим і переносним значенням слова, синонімами, омонімами, антонімами тощо.

Не часто евристична бесіда застосовується на уроках з фонетики і графіки, бо зміст фонетичного матеріалу здебільшого не можна розчленити на окремі етапи дослідження, вирішення яких вимагатиме здійснення самостійного пошуку. На таких заняттях учителі найчастіше послуговуються зв'язним викладом матеріалу, пропонують учням роботу з підручниками, використовують метод вправ, спостереження і аналіз мовних явищ, застосовують репродуктивну, узагальнюючу або контрольнокорекційну види бесід. Однак, і використання евристичної бесіди під час вивчення учнями окремих тем з фонетики і графіки (цілком поділяємо погляд С.П.Лукач) не тільки можливе, а й бажане і доцільне [2, 54].

На думку сучасних психологів, учених-методистів і вчителів-практиків (І.Я.Лернера, М.М.Скаткіна, Ю.К.Бабанського, Н.О.Воскресенської, М.І.Махмутова, С.П.Лукач, О.Н.Савченко та інших), правильно проведена бесіда в початкових класах активізує розумову діяльність дітей, розвиває їхню увагу, дає можливість здійснювати навчання на вищому мислительному рівні.

Дієвим засобом активізації навчальної діяльності учнів є також проблемно-пізнавальні завдання, застосування яких на

уроках рідної мови сприяє органічному зв'язку навчання, виховання і розвитку школярів. Розв'язування цих завдань дає змогу учням поступово оволодіти основними логічними операціями та вміннями, такими, як порівняння, зіставлення, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, класифікація, виділення головного, доведення власної думки тощо.

У науковій літературі виділяють різні типи пізнавальних задач (завдань):

- за характером проблем, які в них розв'язуються, і за методами, за допомогою яких задачі (завдання) розв'язуються;
- за прийомами розумової діяльності;
- за рівнем пізнавальної самостійності учнів [5,49].

По-різному підходять учені також і до побудови систем пізнавальних завдань. Скажімо, І.Я.Лернер вважає, що система завдань має охоплювати основні типи проблем, характерні для певної науки і сфери практичної діяльності щодо застосування її висновків, об'єктивно визначених шкільною програмою, і важливі для загальної освіти типи методів науки, способи розв'язання типових проблем. Крім цього, на думку І.Я.Лернера, "система завдань повинна виявляти і формувати основні риси творчої діяльності учнів, а тому вона будується за принципом зростаючої складності" [1, 25].

Такий же погляд обстоює Л.В.Скуратівський, коли говорить, що "проблемна ситуація виникає лише при оптимальному співвідношенні між відомим і невідомим. Бо якщо завдання занадто легке або занадто важке, учень втрачає до нього Інтерес. У першому випадку, тому що знає спосіб його розв'язання, а в другому - не спроможний розв'язати завдання самостійно" [5, 48].

Оскільки учні мають різний рівень підготовки, то те саме завдання для одних буде проблемним, а для інших - ні. А тому, вважає Л.В.Скуратівський, укладаючи систему завдань, слід використовувати метод диференціації. Приміром, для успішного засвоєння навчального матеріалу з мови вчений-методист пропонує такі способи диференціації завдань:

- розкладання складнішого питання на простіші,

розташовані в певній логічній послідовності;

- наведення поряд з основною допоміжних пізнавальних задач, розв'язання яких сприятиме розв'язанню основної;

- повідомлення загального і більш конкретизованих способів розв'язання задач;

- включення у систему завдань однакових за змістом, але різних за ступенем складності;

- повідомлення додаткових відомостей, фактів, потрібних для розв'язання завдань;

- наведення завдань, близьких за змістом, але різних за формулюванням [5, 49].

Зазначимо, що використовувати проблемно-пізнавальні завдання на уроках рідної мови можна фронтально, фронтально-індивідуально та індивідуально.

Так, при фронтальному використанні завдань учитель ознайомлює весь клас із змістом завдання, а потім у разі потреби надає допомогу в процесі розв'язання його. При фронтально-індивідуальній роботі одна або дві групи учнів одержують завдання на окремих картках, а з рештою вчитель працює фронтально. Під час індивідуального використання завдань кожен учень одержує такий варіант, який відповідає рівню його підготовки, а якщо є потреба, то йому допомагає вчитель.

Наприклад, коли учні засвоюють тему "Звуки і букви", активізувати їх пізнавальну діяльність можна, використавши такі завдання:

1. Поміркуйте і доведіть, чи є різниця між звуками мови і звуками природи. Щоб виконати завдання, учням пропонується дати відповіді на такі запитання:

- Чи означають щось звуки природи? А окремі звуки?

- Чи можна визначити кількість звуків природи і звуків мови?

- Що відбувається, якщо поєднується між собою звуки природи? А звуки мови?

2. Утворіть якнайбільше слів зі звуками [м], [о], [с], [а], [л] (оса, сом, лом, сам, сало, масло і т. ін.). Скажіть, чому не всі поєднання пропонованих звуків можуть бути словами. Зробіть

висновок, про що це свідчить.

3. У сучасному словнику української мови нараховується понад 100 тисяч слів. Як ви думаєте, завдяки чому при наявності 38 звуків мови вдається утворити таку велику кількість слів?

Безперечно, цілеспрямоване і систематичне використання на уроках рідної мови проблемно-пізнавальних завдань забезпечує озброєння молодших школярів способами пізнання, вчить їх активно і творчо мислити, формує прагнення і вміння постійно вдосконалювати свою мовленнєву культуру, а також робить навчання необтяжливим і цікавим.

За певних дидактичних умов велику пізнавальну активність в учнів викликає застосування вчителем наочності та технічних засобів навчання. На уроках рідної мови надається перевага символічній наочності (схемам) і образній, як-от муляжам і таблицям, які виготовляються по-різному: з ватманського паперу, з картону або як спеціальні прилади з дерева.

На відміну від традиційних статичних посібників, що подають усю навчальну інформацію одноразово, динамічні таблиці і пристрої демонструють матеріал частинами (кроками). Обидва види посібників важливі під час навчання, але в певних педагогічних ситуаціях. Так, динамічні таблиці найдоцільніше демонструвати під час пояснення нового матеріалу, а приміром статичні таблиці, які містять у собі сукупність уже вивчених елементів у їх взаємозв'язку, доцільно застосовувати під час закріплення і повторення.

У своїй практичній діяльності вчителі початкової ланки освіти також широко послуговуються такими способами стимуляції навчання учнів, як схвалення, погодження, підбадьорювання, виражені вербально і за допомогою міміки, жесту, модуляції голосу ("справився", "вже краще", "чудово", "бездоганно", "старався", "задоволена твоєю роботою" тощо). У такій же формі висловлюються зауваження, заперечення або осуд ("не поспішай", "обведи зразок і напиши так само", "якщо ти думаєш, що в тебе не так як на зразку, то подумай" і т. ін.).

Згадаємо, що про вплив оцінки на навчальну активність школярів ідеться в багатьох психолого-педагогічних працях,

зокрема В.О. Сухомлинського, Ш.О. Амонашвілі, О.Я. Савченко та інші.

Остання в роботі "Дидактика початкової школи" зауважує, що в початкових класах має домінувати оцінка у вигляді вмотивованого оцінного судження, що дає учневі змогу усвідомити, як саме він впорається з роботою, що вийшло добре, в чому помилка, як її краще виправити. До того ж, цю змістову оцінку вчитель має висловити так, щоб дитина не втратила стимулу до праці [4, 42].

З метою активізації навчання молодших школярів учителі використовують пластикові фішки з будь-якого лічильного матеріалу. Інколи нагороджують учнів спеціальними грамотами, надрукувавши текст на кольоровому папері, виготовляють обкладинки: "Зразковий зошит", "Зразковий щоденник", вимпели на парту "Чудовий учень", "Чудова учениця" тощо. Все це позитивно впливає на взаємини між учителем і учнями, а також стимулює пізнавальну діяльність останніх [7, 20].

В.О. Сухомлинський, стверджуючи, що навчання має стати для учня джерелом інтересу та духовного збагачення, в одному з розділів книги "Серце віддаю дітям" зазначав, що "спостерігаючи протягом багатьох років за розумовою працею учнів початкових класів, переконався: в періоди великого емоційного піднесення думка дитини стає особливо ясною, а запам'ятовування відбувається найінтенсивніше..." [6,95].

Дійсно, думка молодшого школяра невід'ємна від почуттів і переживань, а це дозволяє стверджувати, що емоційна насиченість процесу навчання, - це вимога, яка висувається законами розвитку дитячого мислення.

З огляду на викладене можна зробити висновок про те, що позитивний вплив на розвиток мислительних операцій молодших школярів, а також активізацію їх навчальної діяльності мають, по-перше, добір методів, прийомів і форм роботи відповідно до специфіки навчального матеріалу і з урахуванням як вікових, так й інтелектуальних особливостей учнів; по-друге, чітко продумана система заохочування школярів шляхом використання різних форм вербального і невербального оцінювання їхньої діяльності на уроках рідної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Л е р н е р І. Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981. - 185 с.
2. Л у к а ч С. П. Бесіда на уроках мови. - К.: Рад. школа, 1990. - 112с.
3. М а х м у т о в М. И. Организация проблемного обучения в школе. - М.: Просвещение, 1977. - 2450 с.
4. С а в ч е н к о О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. - К.: Генеза, 1999. - 368 с.
5. С к у р а т і в с ь к и й Л. В. Проблемно-пізнавальні завдання з фонетики і диференційоване використання їх на уроках //УМЛШ. - 1983. - №9. - С. 48-52.
6. С у х о м л и н с ь к и й В. О. Серце віддаю дітям. - Вибр. тв. - У 5-ти Т. - К.: Рад. школа, 1997.- Т.3. - С. 95.
7. Т и т а р е н к о Н. Види заохочення та активізація школярів //Поч. школа. - 2000.- № 9. - С. 21-22.
8. Ш а м о в а Т. Й. Активізація учения школьників. - М.: Педагогика, 1982. - 208с.

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

З. М. Мірошник

Особистісно орієнтована освіта має забезпечити повноцінний психічний розвиток дитини, з відокремленням її власної гідності, морально-ціннісного комплексу підростаючої особистості, з власною життєвою позицією, самооцінкою, фізичним, психічним та соціальним „Я”. І це природно, оскільки зміст освітніх галузей, представлених у стандарті початкової освіти, торкається всіх сфер життєдіяльності молодшого школяра.

Формування зростаючої особистості, розвиток її морально-ціннісних якостей, пов'язаних із самооцінкою, відбувається в процесі навчальної діяльності, яка для молодших школярів є провідною.